

Cronica externă

Situația din Portugalia

Portughezii s'au pătat degeaba cu sînge. Ei puteau, din punctul de vedere politic, să ajungă la același rezultat fără ca această pată roșie să rămîie pe paginile istoriei lor contemporane. Într'adevăr, rezistența ce regele Don Carlos opunea reîntronării regimului constituțional și considerațiunile personale, interesante și antipatice ce au determinat această rezistență trebuiau să fie zdrobite de poporul portughez pînă în cele din urmă. Dar puteau să fie zdrobite sau prin ingenuchierea regelui care, recunoscînd în fine greșelile lui, s'ar fi reîntors la constituționalism sau prin izgonirea dinastiei pe cale pașnică și înlocuirea ei cu dinastia Braganza sau cu republica.

Și lucrul ar fi fost atît de ușor, un vapor confortabil condus de cîțiva oameni de încredere și în cîteva zile Don Carlos și familia lui erau debarcate cu toate onorurile cuvenite pe terenurile Angliei sau ale Franței și rugate respectuos să se ocupe acolo de plăcerile și afacerile lor particulare, care nu se puteau împăca cu nevoile și cu aspirațiunile poporului portughez.

Dar istoria nu se desfășcă astfel precum o dorim noi, trebuie să ne plecăm în fața realității verdictelor ei. Poporul portughez, împins la exasperare mai ales prin ultimele acte ale dictatorului Franco, a omorît pe Don Carlos și pe Principele moștenitor, și numai din întîmplare a putut să scape cu viață Infantul Manuel, căruia i-a căzut astfel pe cap o coroană neașteptată și foarte greu de purtat.

Așa fiind nu ne rămîie decît să ne întrebăm, putea-va tînărul rege să poarte această coroană, sau va cădea sub povara greutății ei? Nu voim să facem prorociri, dorim numai să cercetăm cu nepărtinire situația spre a proiecta pușină lumină asupra întinericului ce învâluie încă viitorul poporului portughez.

E netăgăduit că situațiunea tînărului rege e foarte grea. În Portugalia există de mult o mare mișcare republicană. Mulți Portugheji cred că mîntuirea Portugaliei, că stîrpirea corupției sub care țara lor se piăbușește, stă numai în introducerea regimului republican. Republicanii au dus de mult o luptă înverșunată în privirea celor două partide de guvernămînt, progresiști și regeneratori, care se succedau la putere sau mai bine zis la buget și acum în urmă tot ei sînt acei ce au dat loviturile cele mai grele dictaturii lui Don Carlos și lui Joao Franco. Nu

e vorbă, mișcarea republicană a fost oprită pentru o clipă în avânturile ei cuceritoare prin atentatul dela Lisabona. Lumea a învinuit pe republicani de a fi fost autorii atentatului, și natural că ei, care țin la bunul lor renume, care au pretenția de a fi mine stăpînii Portugaliei și de a lua loc alături cu guvernele celorlalte țări în concertul european, nu voiau să întărească aceste bănueli, din potrivă au căutat prin toate mijloacele să se spele de o asemenea învinuire și să nu mai lase pe fruntea lor nici cea mai mică urmă a unui sînge compromișător pentru prestigiul lor.

Dar dacă această grijă poate explica inacțiunea momentană a partidului republican, ea nu poate stînji în viitor nici mersul înainte al mișcării republicane, nici lupta ce ea o poartă pentru atingerea scopului ei firesc. Dealtminteri republicanii au și început această luptă. Nu numai la Oporto, care e marele focar al republicanismului portughez, dar și la Lisabona, în vecinătatea locului unde Don Carlos și fiul lui au căzut, se țin meetinguri republicane. Și firește, ca republicani nu pot să fie decît îmbărbătați în lupta lor prin sfîrșitul dramatic al regimului dictatorial și prin slăbiciunea Coronei.

Ce poate opri mișcarea revoluționară de mult puternică, precum spuneam, să devie și mai puternică de aici înainte și să pue stăpînire definitivă asupra Portugaliei? Partidele monarhice? Desigur că cu aceste partide republicanii trebuie să numere, căci ele dețin încă puterea, și armata în mare parte, dacă nu în totalitate, e în mina lor. Dar ele sînt slăbite prin luptele lor intestine, prin resinșimintele vechi și încă neștînse ce le dispart și prin discreditul de care ele se bucură în Portugalia, din cauza greșelilor făptuite grație corupției din care au trăit și pe care, spre nefericirea obștească, au imprăștiat'o în jurul lor. În fața cadavrelor calde încă ale lui Don Carlos și ale Principelui moștenitor, partidele monarhice s'au unit, au făgăduit uitarea trecutului și salvarea Coroanei amenințate. Din nenorocire, însăși această manifestațiune a dat dovada slăbiciunii lor. Nu s'a întîlnit la ele acea hotărîre energică, nici acel entuziasm cald, care singure pot asigura menținerea unui regim în ceasurile de grea restriște prin care trece. Au aparat dinastia, și-au strîns rîndurile în jurul finărului Don Manuel, dar flacăra mîntuitoare n'a însuflețit nici gîndurile nici faptele partidelor monarhice. Mai mult, azi s'au și ivit neînțelegeri în rîndurile acestor partide sau mai bine zis printre fracțiunile numeroase din care ele se compun. Unii aprobă faptele actualului guvern, care s'a hotărît să readucă Portugalia pe calea constituționalității și să șteargă toate urmele dictaturii nefaste a lui Franco. Alții dezaprobă această politică împăciuitoare, o cred menită să azvîrle Portugalia într'o nouă anarhie, cer o reîntoarcere la dictatură și merg până a amenința cu o revoluție de palat, dacă nu se inaugurează o eră de reacționarism violent. În asemeni condițiuni, ce stavilă vor putea opune partidele monarhice curentului republican, care ei se prezintă cu puterea unei splendide coeziuni și a unei admirabile uniformități de vederi, dacă nu o stavilă ciuruită și șubredă, osîndită să cadă de îndată ce vin-

tul revoluției va bate cu mai multă tărie. Ar mai fi încă o speranță, dacă Corona în Portugalia ar fi destul de puternică pentru a uni laolaltă partidele monarhice și a le slinge cu o mână înțeleaptă și energică, toate neînțelegerile ce le pot despărți. Unde este însă această mână, și unde este acest prestigiu al Coronei? Don Carlos a discreditat Corona prin greșelile, prin cheltuelile lui nesocotite, prin apelurile lui repetate la noi subsidii și la neîncetate sporiri de listă civilă. Iar tânărul Don Manuel are mâini prea slabe pentru a putea mări nădejdea de a stîrpi cu ele toate intrigile unor oameni învechiți în moravurile celui mai urît politicianism și obișnuiți să recurgă la toate mijloacele pentru a satisface ambițiunile lor egoiste și înguste. E vădit deci, că nu partidele monarhice pot constitui o primejdie serioasă pentru mișcarea republicană.

Atunci de unde poate veni pericolul? Dela pretendentul Don Miguel de Braganza? Pretendenții de obicei nu au mulți sorți de reușită în îndeplinirea visurilor lor monarhice. „Nu 'nvie morții“, cum spune poetul; și popoarelor, ca și oamenilor, nu le place să retrăiască amintirile lor. Nici cele frumoase, precum cele neplăcute ce au dus la căderea unei dinastii. Pe lângă aceasta Don Miguel de Braganza nu întrunește nici una din calitățile care să facă dintr'însul un pretendent de temut pentru republicanii portugheji. Personalitatea lui nu are nimic deosebit, nici darurile cu care firea l'a înzestrat, nici aptitudinile de care au dat dovadă până astăzi nu'l impun admirațiunii publice. El a trăit în Austria, unde, la un moment dat, el era mai cunoscut ca tovarăș de petreceri al arhiducelui Rudolf decît ca un pretendent la tronul regatului portughez. Și ceia ce e și mai grav pentru el, partidul său în Portugalia e slab. Știm că se zice că monarhiștii din Portugalia, cînd vor vedea că dinastia Coburgilor nu se mai poate menține, vor preferi monarhia Braganza, decît să primească republica. Se poate, dar dacă lucrurile vor ajunge până aici, de ce să nu zicem că Portughejii vor preferi republica unei monarhii care a dat atît cu dinastia Coburgilor, ca și cu dinastia Braganza, aceleași rezultate rele. Este oare ceva destul de atrăgător în persoana lui Don Miguel de Braganza sau în slăbul său partid pentru a îndruma pe cineva să mai încerce o nouă experiență cu dinastia Braganza. Noi credem mai repede că, dacă va fi vorba de monarhie, Portughejii vor preferi să meargă înainte cu o dinastie pe care o au și pe care o cunosc, decît să reinceapă dela capăt cu o dinastie pe care ar trebui s'o aducă și pe care nu o cunosc.

Adevărata piedică înotriva republicanismului nu poate veni decît din afară. Marele puteri nu au interesul și nici nu pot dori proclamarea republicii în Portugalia. Întăiu, fiindcă monarhiile din Europa care sînt bătute în coastă de vîntul republican și săpate la temelii lor de valurile mereu crescînde ale socialismului revoluționar, aceste monarhii privesc întotdeauna cu teamă, o nouă izbîndă a adversarilor lor firești, și ca ațare printru'n simțimînt de solidaritate lesne de înțeles, ele caută să

se împotrivescă tuturor încercărilor de stabilire a unui regim republican în orice colț al pământului.

În al doilea rînd, cele două puteri mai direct interesate în bunul mers al Portugaliei au în interes vădit ca republica să nu fie proclamată la Lisabona. Aceste două puteri sînt Anglia și Spania. Anglia are în Portugalia mari interese financiare. De fapt Portugalia a ajuns să fie o dependentă economică a Mării Britanii. În stabilirea acestei supremații economice Marea Britanie s'a sprijinit în mare parte pe dinastia Coburgilor și în special pe regele Don Carlos, care de mulți ani era prietinu intim al regelui Eduard. De aceea au și dat diplomații engleji lui Don Carlos un concurs atît de călduros în ultimele evenimente, și de aceea au și întrebuițat toată influența lor pentru a-l împedeca de a face o politică pe care Englezii, ce sînt oameni prevăzători, o considerau osîndită să se sfîrșească printr'un dezastru.

Astfel fiind, e evident că Englezii nu se pot bucura de proclamarea republicii în Portugalia. De asemenea și cu Spania. În Spania există un curent republican tot atît de puternic ca și în Portugalia. Acest curent ia din zi în zi proporții mai îngrijitoare pentru dinastia spaniolă și pentru partidele monarhice din Madrid, ori, dacă republica triumfă în Portugalia, desigur că ar întări mult speranțele și influența republicanismului spaniol. Iată de ce Alfons XIII și guvernul său sînt datori să se împotrivescă proclamării republicii portugheze.

Dar naște întrebarea, este acțiunea vreuncea din aceste două puteri în măsură să împiedece într'adevăr mișcarea republicană din Portugalia? Nu o credem. Nu vom tăgădui interesele Angliei în Portugalia, nici însemnătatea ce are menținerea dinastiei Coburgilor pentru mersul satisfăcător al afacerilor britanice pe țărmurile Tagelui. Englezii sînt însă înainte de toate oameni practici. Ei au susținut pe Don Carlos cît timp el patrona supremația lor economică. Dar azi, cînd Don Carlos nu mai este, cînd în locul lui a rămas dinastie amenințată să cadă dintr'o zi într'alta, Englezii încep să se gîndească la altceva, și anume că lor le trebuie liniște și siguranța zilei de mîne, căci altminteri afacerile și milioanele lor vor fi periclitate. Odată chestia astfel pusă, Englezii nu se vor mai incurca cu amintiri și cu datorii de recunoștință, ei se vor întreba pur și simplu cine poate să le asigure această liniște și această siguranță? Și fără mult incunjur filii Perfidei Albion vor preferi o republică puternică unei monarhii compromise și slabe. Iar de teamă ca nu cumva republica să nu mai fie atît de favorabilă intereselor englezești ca monarhia, Englezii vor să scape tot prin admirabilul lor simț practic. Ei vor oferi bunele lor servicii tinerei republice ca să fie recunoscută de concertul european, și în schimb vor cere garanții pentru satisfacerea deplină a intereselor lor economice în regatul Portugaliei. În ce privește Spania, credem și mai puțin că ea va putea împedeca în mersul ei înainte mișcarea republicană din Portugalia. Bine înțeles că pe cale diplomatică guvernul spaniol va putea să fie chiar îndrăzneț. Va inter-

veni la Londra, la Berlin, la Paris, chiar și aceste cabinete vor exercita o presiune asupra poporului portughez. Se știe însă ce valorează aceste presiuni. Ele n'au putut împedea pe Sirbi să asasineze pe Alexandru Obrenovici, nici pe Bulgaria să izgonească pe Ruși, nici pe Abdul Hamid să dejoace de ani de zile sforțările civilizatoare ale marilor puteri în Balcani.

Dacă Spania va putea să și plătească luxul de a fi pe cale diplomatică îndrăzneală, va fi însă de o mare timiditate în acțiunea ce va putea întreprinde dinastia în potriua unei tentative de stabilire a regimului republican în Portugalia. Când o țară are înăuntrul ei un curent republican atât de puternic ca Spania, cum vrei ca ea să poată combate cu toată energia și cu toată autoritatea necesară, într'o țară vecină, un curent similar ce-l nu poate dobori înăuntrul propriilor sale hotare. Fatal acțiunea ei va trebui să fie sfioasă și ineficace. În fine, situația guvernului spaniol e foarte delicată și din alt punct de vedere. Peste întreagă peninsula iberică suflă de ani de zile un vînt de republicanism. Aceleași cauze l'au provocat, și aceleași sînt speranțele pe care el le-a trezit în Spania ca și în Portugalia, legînd astfel ambele state într'un același gînd de solidaritate.

Pentru Portugheji, ca și pentru Spanioli, republicanismul nu este altă o altă formă de guvernămînt, cît o cheazășie că viața publică a popoarelor iberice se va îndruma pe o cale nouă. Portughejii și Spaniolii, după un trecut glorios, sufăr azi de o umilitoare decadență, și socotesc, cu drept cuvînt, că, dacă n'au știut să se folosească de civilizațiunea modernă ca să se rîdce la o viață mai demnă și mai strălucită, e fiindcă amintirile trecutului, reprezentate prin guvernele monarhice, au fost prea puternice. Dacă dinastiile, dacă clerul catolic mai ales ar fi avut înțelepciunea să se adapteze mai bine civilizațiunii moderne, principiul monarhic ar fi fost mai puternic în peninsula iberică.

Azi republicanismul reprezintă însă pentru Portugheji, și pentru Spanioli dreptul la viața modernă, înlocuirea decadenței printr'o viață nouă. Unei speranțe atât de mari nu-i poate sta în cale nici intrigi de curte, nici manopere de emisari plătiți. Iată de ce, dacă e vorba ca republicanismul să fie oprit în Portugalia, nu de guvernele spaniole va putea să fie oprit.

Prin urmare, oricum am privi lucrurile, republica ne pare a avea mulți sorți de izbîndă în Portugalia. Mai mult, nu știm dacă nu sîntem în pragul unei întregi evoluțiuni a popoarelor iberice în spre reînvierea lor politică și economică prin izbînda deplină a unui democratizm, pe care nu au știut să și-l însușească guvernele monarhice, cu ochi pironiți de veacuri asupra unui trecut ce nu poate decît să menție în decadență pe cei ce au iluzia nebună de a-și mai pune speranțele întrînsul.

I. G. Duca